

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Universal Romance

Quer Villanueva, J.

Publication date

2008

Document Version

Final published version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Quer Villanueva, J. (2008). *Universal Romance*. (Oratiereeks). Vossiuspers UvA.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM

Josep Quer Villanueva

Universal
Romance

Faculteit der Geesteswetenschappen

Universal Romance

Vossiuspers UvA is een imprint van Amsterdam University Press.
Deze uitgave is totstandgekomen onder auspiciën van de Universiteit van Amsterdam.

Omslag: Crasborn BNO, Valkenburg a/d Geul
Opmaak: JAPES, Amsterdam
Foto omslag: Carmen Freudenthal, Amsterdam

ISBN 978 90 5629 546 2
e-ISBN 978 90 4850 803 7
© Vossiuspers UvA, Amsterdam, 2008

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorzover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, St.b. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, St.b. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 882, 1180 AW Amstelveen). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Universal Romance

Rede

uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van
hoogleraar Taalkunde van de Romaanse Talen
aan de Universiteit van Amsterdam
op vrijdag 2 november 2007

door

Josep Quer Villanueva

 VOSSIUSPERS UVA

*Mevrouw de Rector Magnificus,
Mijnheer de Consul-Generaal van Spanje,
Zeer gewaardeerde toehoorders,*

Toen mij een aantal weken geleden gevraagd werd om de titel van deze rede door te geven om de uitnodigingen te kunnen laten afdrukken, had ik in mijn hoofd naast ‘Universal Romance’ een tweede deel bedacht als verduidelijking van de inhoud: ‘De taalkundige als Romanist’. Ik was me in die periode aan het verdiepen in het genre ‘inaugurale rede’, dat mij nogal onbekend was. Op het moment dat ik de tekst van de oratie van Wim Klooster,¹ emeritus hoogleraar Nederlandse Taalkunde aan deze universiteit, in handen kreeg ben ik bijna van mijn stoel gevallen: de rede van Klooster had als titel ‘De taalkundige als Neerlandicus’! Mijn onmiddellijke reactie was om het tweede deel van mijn voorlopige titel te verwijderen, niet zozeer om de beschuldiging van plagiaat te vermijden als die van gebrek aan originaliteit, waarvan men als beginnende hoogleraar niet beticht wil worden. Als gevolg van deze onverwachte ontdekking bestaat de definitieve titel maar uit twee woorden: ‘Universal Romance’. Later heb ik spijt gekregen van die niet echt door-dachte beslissing, want de titel heeft een mysterieuzer karakter gekregen, waardoor ook verwarring heeft kunnen ontstaan door niet bedoelde associaties met de première van een romantische komedie of iets dergelijks. Bovendien kan menigeen zich hierdoor nodeloos afvragen of deze oratie in het Engels gehouden werd. Eigenlijk had ik die onbewuste verwijzing naar de rede van de prominente Neerlandicus als een intertekstueel kunstje moeten gebruiken om aan te sluiten bij een wetenschappelijke houding die de beste vruchten heeft afgeworpen ver buiten de Neerlandistiek aan onze faculteit. Ik citeer professor Klooster, die in 1975 het volgende zei:

‘De transformationele theorie en de discussies daaromheen hebben er zeker toe bijgedragen dat nu eerder sprake is van “de taalkundige als neerlandicus” dan “de neerlandicus als taalkundige”. De uitdrukking “de neerlandicus als taal-

JOSEP QUER VILLANUEVA

kundige” beschrijft een soort wetenschapsbeoefenaar die tot het species “neerlandicus” behoort en die een taalkundige pet opzet, terwijl veeleer het beeld van het omgekeerde zich thans aan ons opdringt: dat van een aantal taalkundigen die, als men mij de formulering wil vergeven, min of meer achteloos een neerlandistische pet dragen.’²

Mijn leeropdracht aan deze universiteit luidt: ‘Taalkunde van de Romaanse Talen’. De stelling dat ik in de eerste plaats een taalkundige ben, hoef ik anno 2007 niet te verdedigen: niemand zal zich verbazen dat ik me in de eerste plaats als een taalwetenschapper presenteer. Maar waarom ‘van de Romaanse Talen’? Er zijn zeker externe redenen die deze keuze bepalen: traditioneel gezien was de Romanist een specialist in de breedste zin van het woord die zich bezig hield met een ruim palet aan disciplines die tegenwoordig in de letterkunde, de taalkunde en de cultuurkunde ondergebracht worden. De Romanist was een filoloog. Vanuit de huidige splitsing van specialisaties kijken we met een zekere afgunst naar voorgangers die alles wisten op het gebied van een taal of van een groep talen en wat in die talen geproduceerd was. Ondanks die onvermijdelijke differentiatie van vakgebieden blijft de eenheid van het talige domein bestaan. Is het zinvol om de Romaanse talen als vakgebied te handhaven in de moderne tijd, waar de taalwetenschap deel is gaan uitmaken van de cognitieve wetenschappen?

In dit betoeg wil ik u proberen te overtuigen dat het meer dan zinvol is om taalkundig onderzoek te verrichten naar de structuur van nauw verwante talen zoals de Romaanse, die van dezelfde taal afstammen en grammatica’s hebben die belangrijke overeenkomsten vertonen. Menselijke talen verschillen van elkaar, maar niet ongelimiteerd of op een willekeurige manier. De variatie vindt plaats binnen de grenzen van het aangeboren menselijke taalvermogen dat ten grondslag ligt aan iedere natuurlijke taal, zoals vastgesteld in het chomskyaanse perspectief in de afgelopen halve eeuw. Dit theoretische kader legt de nadruk op de eenheid van talen binnen de waargenomen diversiteit: het menselijke brein moet genetisch uitgerust zijn met het mechanisme dat in een verbazingwekkende korte tijd en op basis van betrekkelijk beperkte input, een kind in staat stelt om een taal te verwerven in al zijn complexiteit. Dit mechanisme wordt Universele Grammatica genoemd, die geen universele taal aanduidt, maar het taalvermogen zelf: het begrip Universele Grammatica staat voor de blauwdruk waarin de keuzemogelijkheden voor menselijke talen bepaald zijn. Afhankelijk van de input die een kind krijgt in

UNIVERSAL ROMANCE

de eerste jaren van zijn leven, worden onbewust en automatisch de keuzes gemaakt die tot een concrete taal leiden. De talige capaciteiten zullen zich na die eerste levensjaren blijven ontwikkelen, deels als gevolg van scholing, deels van ontplooiing van verschillende registers in het taalgebruik, vaak ook door het leren van andere talen, maar de kern van de grammaticale principes van de moedertaal wordt al heel vroeg bepaald. Die grammaticale principes worden in werking gesteld door een soort rekensysteem dat woorden en grammaticale kenmerken van een specifieke taal combineert en verwerkt met als resultaat een fonische sequentie waar een bepaalde interpretatie aan gekoppeld is. Het klinkt simpel, maar het is allesbehalve eenvoudig om te begrijpen hoe dat rekensysteem werkt, welke kenmerken het resultaat bepalen en op welke manier. Als sprekers hebben we toegang tot de fonetische representatie van zinnen en tot hun betekenis, maar niet tot de manier waarop de zin tot stand is gekomen. En toch wordt dat centrale rekensysteem, namelijk de syntactische component, beschouwd als de kern van het taalvermogen in het kader van de *generative grammatica*. Die centrale verwerkingseenheid van de syntaxis levert zijn output aan een fonologische component en aan een semantische-pragmatische component door middel van raakvlakken, oftewel *interfaces*, die de taalmodules verbinden. Het is dus cruciaal om te weten hoe de syntactische component interacteert met die externe componenten die de vorm en de betekenis van zinnen verder bepalen.

We hebben het hier over een onbewuste kennis, die het individu in staat stelt om eindeloos nieuwe zinnen te uiten op een grammaticale wijze. Grammaticaal betekent hier volgens de regels van die mentale grammatica, niet volgens de Algemene Nederlandse Spraakkunst voor het Nederlands of volgens de normatieve grammatica van de Real Academia de la Lengua Española voor het Spaans. Dit laatste heeft duidelijk te maken met taalgebruik, dat wil zeggen hoe die kennis zich in werkelijkheid manifesteert en ook hoe we met zijn allen bepaalde vormen erkennen als standaard-, niet-standaard-, formele of omgangstaal.

Bij de aanname dat er een biologische basis voor alle talen bestaat, ontstaat een spanning met de waarneming dat echte talen heel erg van elkaar kunnen afwijken. De bestudering van die verscheidenheid is van enorm belang voor de taalwetenschapper niet alleen om de typologische banden tussen talen vast te stellen, maar ook om inzicht te krijgen in de eigenschappen van het taalvermogen. De variatieruimte wordt zichtbaar door grootschalige vergelijkingen, maar ook door het bestuderen van kleinschalige verschillen tussen aan elkaar gerelateerde talen of taal-

variëteiten. Het Romaans, dat is het geheel van de Romaanse talen, is hiervoor een uitstekend onderzoeksveld omdat het, naast de grote standaardtalen, talloze dialecten kent die behoorlijk kunnen afwijken van elkaar. Daarnaast krijgen we binnen het Romaanse taalgebied inzicht in de variatie die zich voordoet in de verschillende ontwikkelingsstadia van deze talen, omdat we over een rijke documentatie beschikken van de geschiedenis van het Latijn en de daarvan afgeleide talen. Aan de hand van een aantal concrete verschijnselen rondom de categorie grammaticale wijs wil ik vandaag laten zien dat de universaliteit van het taalvermogen zich nadrukkelijk manifesteert binnen de (open) grenzen van het Romaans.

Changing moods

‘Changing moods’ was de titel van een van mijn eerste presentaties over mijn promotieonderzoek. Die had overigens mijn labiele stemming kunnen beschrijven iedere keer nadat ik een poging had gewaagd om iets te vertellen over het onderwerp. Vanaf het begin vond ik het lastig om uit te leggen wat het onderwerp van mijn onderzoek was aan mensen zonder enige kennis van een Romaanse taal – laat staan aan mensen zonder enige taalkundige achtergrond. Aanvoegende wijs, conjunctief, subconjunctief, indicatief, grammaticale wijs: allemaal termen die nauwelijks iets of absoluut niets betekenen voor de meeste sprekers van het hedendaags Nederlands. Bij de poging om toch te laten zien dat er zelfs in het Nederlands sporen zijn van zulke grammaticale vormen, moest ik onvermijdelijk een beroep doen op vaste uitdrukkingen die uiteraard geen enthousiasme wekken als je iemand ervan wilt overtuigen dat je hier vier jaar tijd aan hebt besteed. Uitdrukkingen als: *Leve de Koningin! Koste wat het kost. Het zij zo. Men neme een snuijfe zout. Als het ware.* Enzovoort. Dooddoeners, zou je kunnen zeggen. In ieder geval een moeilijke taak, kan ik u verzekeren! Desalniettemin heb ik destijds het project afgerond en ik ben erop gepromoveerd met de overtuiging dat er een duidelijk beeld uit is gekomen over de distributie en interpretatie van indicatief en subconjunctief in ingebede zinnen, dat tevens inzicht gaf in de werking van deze categorie binnen de grammatica van talen.³ In het vervolg zal ik u proberen te overtuigen dat dit geen tijdverdrijf is voor mensen die het plezierig vinden om met taal bezig te zijn op kosten van de overheid.

UNIVERSAL ROMANCE

Voor sprekers van Romaanse talen is modus, oftewel grammaticale wijs, een vanzelfsprekende grammaticale categorie die net zo spontaan gebruikt wordt als de categorieën getal, persoon of tijd. Als je een native speaker van een Romaanse taal echter vraagt waarom in een bepaalde zin subjunctief gebruikt wordt, zal de verklaring in het beste geval moeilijk te generaliseren zijn over alle contexten waar subjunctief in feite kan voorkomen. Bij tweede taalverwerving is het probleem nog duidelijker: modus blijft een van de weinige categorieën waar het zelfs bij een bijna perfect verworven competentie regelmatig misgaat.

Het Spaanse of Catalaanse werkwoord vertoont gedifferentieerde werkwoorduitgangen voor indicatief en subjunctief.⁴ Een werkwoord zoals ‘praten’, *hablar* in het Spaans of *parlar* in het Catalaans, heeft in de tegenwoordige tijd twee verschillende paradigmata, dat wil zeggen sets van vervoegingen voor getal en persoon, afhankelijk van de modus, zoals we kunnen zien in Tabel 1.

Spaans		Catalaans	
Indicatief	Subjunctief	Indicatief	Subjunctief
hablo	hable	parlo	parli
hablas	hables	parles	parlis
habla	hable	parla	parli
hablamos	hablemos	parlem	parlem
habláis	habléis	parleu	parleu
hablan	hablen	parlen	parlin

Tabel 1. Tegenwoordige tijd indicatief/subjunctief in het Spaans en in het Catalaans

In het hedendaags Nederlands maakt het helemaal niet uit als je het werkwoord *praten* gebruikt in een ingebodde zin onder het werkwoord *willen* of onder het werkwoord *geloven*, zoals in (1). In het Spaans of in het Catalaans is dat wel van belang: onder *geloven* verschijnt de indicatief, terwijl onder *willen* subjunctief te vinden is (zie de voorbeelden in (2)). Als we kiezen voor de andere modus, dan is het resultaat ongrammaticaal, zoals de zinnen in (3) laten zien: ongrammaticaliteit wordt standaard aangegeven door er een asterisk voor te zetten en betekent dat deze zin niet is toegestaan door de mentale grammatica van een native speaker. In Tabel 2 heb ik samengevat wat de grammaticale en ongrammaticale combinaties zijn van *willen* en *geloven* met indicatief en subjunctief in de bijzin.

JOSEP QUER VILLANUEVA

- (1) a. Ze geloven [dat hij raar *praat*].
 b. Ze willen [dat hij 45 minuten *praat*].
- (2) a. Creen [que *habla* extraño]. / Creuen [que *parla* estrany]. IND
 b. Quieren [que *hable* 45 minutos]. / Volen [que *parli* 45 minuts]. SUB
- (3) a. *Creen [que *hable* extraño]. / *Creuen [que *parli* estrany]. SUB
 b. *Quieren [que *habla* 45 minutos]. / *Volen [que *parla* 45 minuts]. IND

	<i>willen</i>	<i>geloven</i>
Indicatief	*	✓
Subjunctief	✓	*

Tabel 2. Moduskeuze onder *willen* en *geloven*

Hierdoor wordt het meteen duidelijk dat de keuze tussen indicatief en subjunctief niet willekeurig is. In de net besproken voorbeelden lijkt er maar één mogelijke keuze te zijn. In eerste instantie zouden we kunnen concluderen dat de keuze van deze morfologische eigenaardigheid door het hoofdwkwoord *geloven* of *willen* bepaald wordt. Helaas steekt het niet zo eenvoudig in elkaar. In declaratieve/mededelende hoofdzinnen, bijvoorbeeld, is indicatief wel de modus die de spreker gebruikt om een bewering te uiten. De subjunctief kan ook gebruikt worden, maar om wensen uit te drukken, zoals geïllustreerd in (4). De eerste hoofdzin is indicatief, de tweede subjunctief.⁵

- (4) El problema no *tiene* solución. *Seamos* realistas. IND / SUB
 ‘Het probleem heeft geen oplossing. Laten we realistisch zijn.’

We merken hierdoor dat er meer aan de hand is dan selectie van modus in een ingebedde zin door een hoofdwkwoord. Het lijkt alsof de keuze van modus gepaard gaat met een bepaalde betekenis, in dit geval bewering met indicatief versus wens met subjunctief. In de uitgebreide literatuur over de karakterisering van de interpretatie van de modi is dit een van de terugkomende onderscheiden dat het semantisch contrast probeert uit te leggen: indicatief voor mededelingen, subjunc-

UNIVERSAL ROMANCE

tief voor wensen. Uiteraard is hiermee niet het laatste woord gezegd: anders had ik nooit op dit onderwerp mogen promoveren en me er nog jaren later mee beziggehouden. Dit interpretatief contrast kan niet het gebruik verklaren van de ene modus of de andere in het hele spectrum van constructies waar een keuze tussen de twee gemaakt moet worden. Ik zal me nu maar beperken tot de bespreking van een paar van de vele complicaties die ontstaan naarmate men zich verdiept in de grammatica van de modi.

Zojuist hadden we snel geconcludeerd dat ingebedde zinnen die geselecteerd worden door een werkwoord zoals *geloven* indicatief vertonen. Dat ging misschien te snel, zullen we denken als we nu (5) en (6) in achtung nemen: ineens is subjunctief grammaticaal onder *geloven*, terwijl indicatief blijft uitgesloten onder *willen*.

(5)	a.	No cree [que <i>vengan</i>].	SUB
		‘Zij/hij gelooft niet dat zij komen.’	
	b.	¿Cree [que lo <i>vayan a despedir</i>]?	SUB
		‘Gelooft hij dat ze hem gaan ontslaan?’	
(6)	a.	*No quiere [que <i>vienen</i>].	IND
		‘Zij/hij wil niet dat zij komen.’	
	b.	*¿Quiere [que lo <i>despiden</i>]?	IND
		‘Wil hij dat ze hem ontslaan?’	

De verschijning van het hoofdwerkwoord met ontkenning (negatie) of in een ja-nee-vraag maakt geen verschil voor *willen*, zoals de ongrammaticale voorbeeldzinnen van (6) laten zien, dat wil zeggen dat subjunctief alleen maar is toegestaan in zijn bijzin. De uitkomst is anders bij het werkwoord *geloven* (zie (5)): als dit predikaat met negatie of in een open vraag voorkomt, wordt de subjunctief, naast de indicatief, nu ineens in de ondergeschikte zin toch wel toegestaan. Om het zo simpel mogelijk te houden, zal ik me slechts beperken tot het geval van *geloven* met ontkenning. De relevante contrasten worden dus de volgende in (7):

(7)	a.	Creen [que <i>habla extraño</i>].	IND
	b.	*Creen [que <i>hable extraño</i>].	SUB
		‘Zij geloven dat hij raar praat.’	
	c.	No se cree [que <i>vienen</i>].	IND

JOSEP QUER VILLANUEVA

- d. No cree [que *vengan*]. SUB
 ‘Hij/Zij gelooft niet dat ze komen.’

De combinatie van *geloven* met ontkenning blijkt beslissend te zijn om de subjunctief in de bijzin te legitimeren. Wordt de keuze van modus dan optioneel? Echte optionaliteit verwachten we niet. De contrasten in interpretatie zijn niet altijd eenvoudig uit te leggen, maar ze bestaan wel. In (7d) zegt de spreker met de keuze van subjunctief dat het onderwerp van de hoofdzin niet achter de waarheid staat van de zin ‘zij komen’. In (7c), met indicatief, blijft dat hetzelfde, maar er wordt geïmpliceerd dat de spreker (of iemand anders) achter de waarheid van die bewering staat. Een subtiel maar helder verschil. Tabel 3 vat de tot nu toe besproken combinatiemogelijkheden samen.

	<i>willen</i>		<i>geloven</i>	
	<i>alleen</i>	+ <i>niet</i>	<i>alleen</i>	+ <i>niet</i>
Indicatief	*	*	✓	✓
Subjunctief	✓	✓	*	✓

Tabel 3. Moduskeuze onder *willen* en *geloven*

Het contrast tussen de twee mogelijkheden zou dan gekarakteriseerd kunnen worden als zekerheid versus onzekerheid over de inhoud van de ondergeschikte propositie. Voor deze specifieke nuance van de subjunctief wordt de benoeming ‘subjunctief van twijfel’ gebruikt. Op deze manier heeft men dan nog een tegenstelling geïdentificeerd die de twee modi uitdrukken. De tegenstellingen die we tot nu toe hebben gezien worden in Tabel 4 samengevat.

<i>Indicatief</i>	<i>Subjunctief</i>
mededeling	wens
zekerheid	onzekerheid

Tabel 4. Interpretatieve contrasten tussen de modi

Van oudsher heeft men getracht te generaliseren over de semantische noties die geassocieerd worden met iedere modus door middel van een nog omvangrijkere

UNIVERSAL ROMANCE

tegenstelling *realis* versus *irrealis*: indicatief zou gebruikt worden om over gebeurtenissen te praten die als werkelijk gepresenteerd worden, terwijl de subjunctief juist omstandigheden zou kenmerken die niet tot de werkelijkheid horen. Ongelukkigerwijs moet ik u weer teleurstellen, omdat dit slechts toepasbaar is op een deel van de te verklaren feiten. Er bestaan helaas andere gebruiken van de modi die niet eenvoudig binnen dit contrast passen. Ik leg nu twee belangrijke spellbrekers voor:

(8)	a.	Me sorprendió [que la invitaras].
'Het verbaasde me dat je haar hebt uitgenodigd.'	SUB
	b.	Consiguieron [que la invitaras].
'Ze kregen het voor elkaar dat je haar uitnodigde.'	SUB

In beide gevallen zijn de ingebedde zinnen te interpreteren als echt gebeurde feiten en toch wordt subjunctief gebruikt.

Dit was genoeg om u te laten proeven hoe complex en rijk de smaken van de modi kunnen zijn. In mijn werk over dit onderwerp⁶ heb ik het argument proberen te onderbouwen dat de modi geen vaste betekenis hebben maar eerder een soort instructies zijn die aangeven hoe de inhoud van de zin geïnterpreteerd moet worden en vanuit het perspectief van wie (vanuit het oogpunt van de spreker? van de toehoorder? vanuit de invalshoek van wat spreker en toehoorder als gegeven beschouwen?). Dat is een heel algemene bijdrage aan de interpretatie, maar wel een belangrijke die duidelijke effecten heeft op de verklaring van allerlei grammaticale en interpretatieve verschijnselen, zoals we zullen zien in het volgende deel van dit betoog. Daarom biedt dit onderwerp ons de kans om beter bepaalde aspecten te begrijpen van het raakvlak tussen de morfosyntaxis en de semantische-pragmatische component, dat wil zeggen tussen structuur en interpretatie. Ik wil hier nog even aandacht besteden aan een aspect van het gebruik van modi die laat zien hoe subtiel een spreker is met het aangeven van hoe hij of zij staat tegenover de waarheid van wat hij of zij zegt.

Voor het werkwoord *willen* hadden we vastgesteld dat er maar één mogelijkheid was voor de zin die als zijn lijdend voorwerp fungeert: subjunctief. Desondanks kunnen andere typen bijzinnen voorkomen in het bereik van *willen*, en daar schijnt de situatie anders te zijn dan boven geschetst. In (9) treffen we betrekkelijke bij-

JOSEP QUER VILLANUEVA

zinnen die het lijdend voorwerp van *willen*, *un libro* ‘een boek’, modificeren en hier schijnt ineens de keuze vrij te zijn tussen indicatief en subjonctief.

(9)	a.	Quiere un libro [que <i>es</i> ameno].	IND
	b.	Quiere un libro [que <i>sea</i> ameno].	SUB
		‘Hij/Zij wil een boek dat onderhoudend is.’	
	c.	Quiere un libro <i>ameno</i> .	
		‘Hij/Zij wil een onderhoudend boek.’	

Het doorslaggevende feit is dat de betrekkelijke bijzin niet direct geselecteerd is door *willen* maar zijn object modificeert, net zoals het bijvoeglijk naamwoord *ameno* in (9c). Dit verschil leidt ertoe dat de subjonctief gelegitimeerd wordt, maar deze is niet vereist zoals in het geval van de complement-bijzinnen waar we mee zijn begonnen. Wederom lokt de keuze van modus gedifferentieerde interpretaties uit: als er indicatief in de bijzin staat, bedoelt de spreker een specifiek boek dat hij of zij onderhoudend vindt; als er echter subjonctief gebruikt wordt, heeft de spreker het niet over een concreet boek, maar over een willekeurig boek dat over die eigenschap beschikt. In (9c), zonder betrekkelijke zin, is het bijvoeglijk naamwoord ambigu tussen die twee lezingen. De modi blijken daarom niet verwisselbaar te zijn: ze passen elk bij een bepaalde context en niet bij een andere.

Uit deze minimale selectie van feiten omtrent het gedrag van de modi wordt het al duidelijk dat in sommige gevallen de keuze van modus verplicht is, zoals in de complement-bijzin van *willen*, terwijl in andere gevallen de twee opties in principe mogelijk zijn, zoals bij *geloven* met ontkenning of bij betrekkelijke bijzinnen, waar toch voldaan moet worden aan het criterium van adequaatheid ten opzichte van de concrete context waar de uiting gebruikt wordt. Wat hier langzamerhand zichtbaar wordt is de arbeidsverdeling tussen de verschillende componenten van de grammatica, in dit geval tussen de syntactische module en de interpretatieve module breed opgevat, die voor de semantische en pragmatische interpretatie van zinnen verantwoordelijk is. Werkwoorden zoals *willen* selecteren eenduidig, dat wil zeggen dat ze het grammaticale kenmerk ‘subjonctief’ voor het predikaat in hun complement-bijzin eisen: als deel van hun lexicale eigenschappen moet in de (morfo)syntaxis voldaan worden aan die eis; en het niet daaraan tegemoetkomen geeft als resultaat een ongrammaticale zin, zoals we met een asterisk hadden aan-

UNIVERSAL ROMANCE

gegeven bij (3b) en (6) – in welke context dan ook blijft de keuze van indicatief onder *willen* onbruikbaar.

(3b)		*Quieren [que <i>habla</i> 45 minutos]./ *Volen [que <i>parla</i> 45 minuts].
'Ze willen dat ik 45 minuten praat.'	IND
(6)	a.	*No quiere [que <i>vienen</i>].
'Zij/hij wil niet dat zij komen.'	IND
	b.	*¿Quiere [que lo <i>despiden</i>]?
'Wil hij dat ze hem ontslaan?'	IND

Daartegenover kan zin (9b) onadequaat zijn in een situatie waar de spreker een concreet boek bedoelt en dat zal ongetwijfeld tot verwarring leiden bij de toehoorder, maar strikt genomen is de zin op zich niet ongrammaticaal.

(9a)	Quiere un libro [que <i>sea</i> ameno].
'Hij/Zij wil een boek dat onderhoudend is.' | SUB |
|------|--|-----|

Een en dezelfde grammaticale categorie is onderhevig aan verschillende restricties, afhankelijk van de talige module die de verantwoordelijkheid hiervoor draagt, namelijk syntaxis of semantiek-pragmatiek. Het interessantste is dat deze taakverdeling zich manifesteert in andere domeinen, binnen de grammatica van één en dezelfde taal van een volwassen native speaker maar ook in de processen van eerste en tweede taalverwerving, zoals ik later zal toelichten. Dit suggereert dat deze op het eerste gezicht eigenaardige reeks van grammaticale feiten af te leiden is van hoe taalstructuur en interpretatie afhankelijk zijn van de interactie van de verschillende componenten die bij taalproductie en taalbegrip betrokken zijn. In het tweede deel van dit betoog zal ik een aantal bijkomende verschijnselen presenteren die samenhangen met de keuze van modus.

More than just moods

Het is allang bekend dat de complement-bijzinnen van werkwoorden van het type *willen* een aantal additionele eigenschappen vertonen die niet te traceren zijn in de

JOSEP QUER VILLANUEVA

subjunctieve zinnen onder *geloven*. Ten eerste, als het hoofdwerkwoord in de tegenwoordige tijd staat, kan het ingebedde werkwoord niet in de verleden tijd verschijnen (10a). Ten tweede, het onderwerp van de ondergeschikte zin mag niet naar dezelfde referent verwijzen als het onderwerp van de hoofdzin (10b). Ten derde, *willen* en dergelijke werkwoorden selecteren subjunctief in hun onmiddellijke complement-bijzin, maar subjunctief wordt niet gelegitimeerd door *willen* in een verder ingebedde zin (10c).

(10)	a.	*Quiero [que <i>llegaras</i> puntual].
'Ik wil dat je op tijd aankwam.'	SUB (teg. tijd – verl. tijd)
	b.	*Queréis [que <i>recibáis</i> un premio].
'Jullie willen een prijs ontvangen.'	SUB (jullie – jullie)
	c.	*Quieren [que <i>crea</i> [que <i>tengan</i> razón]].
'Ze willen dat ik geloof dat ze gelijk hebben.'	SUB / SUB

Deze restricties gelden niet voor subjunctieve bijzinnen die geselecteerd worden door negatie of een ja-nee-vraag in combinatie met werkwoorden zoals *geloven*. Deze clustering van in principe ongerelateerde eigenschappen levert aanvullend bewijs dat de selectie van subjunctief onder *willen* onderhevig is aan strikte grammaticale principes die niet geschonden kunnen worden. Opvallend genoeg maken deze principes deel uit van de grammaticale kern van een native speaker, zonder dat die zich ervan bewust is, dat zulke vreemde restricties opgelegd worden door de subjunctief van *willen* en niet door de subjunctief van *niet geloven*.

Het is daarnaast belangrijk om te onderstrepen dat er een wisselwerking kan ontstaan tussen modus en andere grammaticale fenomenen. Ik zal hier met een dergelijk geval kort illustreren hoe twee zulke domeinen van de grammatica interacteren. Dat andere domein is negatie, d.w.z. ontkenning. In het Romaans treffen we een reeks woorden aan die in principe in het bereik van een ontkenning moeten voorkomen om een grammaticaal resultaat te bereiken. Zo is de Spaanse zin (11a) grammaticaal omdat *nadie* in het bereik is van negatie *no*, terwijl (12a) ongrammaticaal is omdat zinsnegatie ontbreekt en *nadie* niet gelegitimeerd wordt. De Catalaanse zinnen (11b) en (12b) tonen hetzelfde contrast. Deze zogenaamde negatieve woorden (n-woorden),⁷ zoals *nadie* 'niemand' in het Spaans of *res* 'niets' in het Catalaans, die trouwens in bepaalde gevallen ook op zichzelf negatie kunnen uitdrukken, leiden niet tot een dubbele negatie in de zin als er ook zinsnegatie voor-

UNIVERSAL ROMANCE

komt, maar worden gecombineerd met deze en met andere negatieve woorden om een enkele negatie uit te drukken. Dit fenomeen heet negatieve congruentie (*negative concord*).

- (11) a. *No han llamado a nadie.*
 'Ze hebben niemand gebeld.' (letterlijk: Ze hebben niemand niet gebeld)
- b. *Ningú no ha dit res.*
 'Niemand heeft ook maar iets gezegd.' (letterlijk: Niemand heeft niets niet gezegd)
- (12) a. **Han llamado a nadie.*
- b. **Ha dit res.*

Zulke negatieve elementen kunnen worden gelegitimeerd niet alleen door een negatie die in dezelfde zin voorkomt, maar ook door een negatie die in een hogere zin staat, zoals in voorbeelden (13a) en (13b). Dit noemen we legitimatie op afstand.

- (13) a. *No quieren [que yo invite a nadie].* SUB
 'Ze willen niet dat ik ook maar iemand uitnodig.'
- b. *No dijo [que yo hubiera invitado a nadie].* SUB
 'Zij/hij zei niet dat ik ook maar iemand had uitgenodigd.'
- c. **No dijo [que yo había invitado a nadie].* IND

Het interessante hier is dat de modus van de ingebedde zin schijnt uit te maken voor de legitimatie van een negatief woord op afstand: terwijl de subjunctief de relatie op afstand tussen *no* en *nadie* toelaat (13a,b), blokkeert de indicatief die betrekking tussen die twee elementen (13c). Op basis van dit contrast en andere vergelijkbare contrasten in het wel of niet toestaan van langeafstandsrelaties, heeft men herhaaldelijk geconcludeerd dat subjunctieve zinnen transparant zijn, in tegenstelling tot indicatieve zinnen. Op basis van dit paradigma zou men kunnen denken dat subjunctief een voldoende voorwaarde is voor deze grammaticale betrekking tussen negatieve elementen op afstand.

Generalisaties zijn er om tegengesproken te worden en ze zijn zeker nuttig om met een scherper oog opnieuw naar de data te gaan kijken. De taalkundige heeft

dan twee opties om verder te gaan: de set van data van de bestudeerde taal uit te breiden en dieper te onderzoeken om inzicht te krijgen in hoe een specifiek verschijnsel zich verhoudt tot andere verschijnselen van de taal, of gaan kijken hoe hetzelfde of een vergelijkbaar fenomeen bij andere talen in elkaar zit. Er ontstaat daarom onvermijdelijk een spanning tussen diepte en breedte in het onderzoek, maar het is een gezonde spanning die alleen maar ten goede komt van de analyses.

Met deze houding heb ik me jaren geleden de vraag gesteld of het Grieks een soortgelijk patroon vertoont.⁸ Deze taal heeft namelijk ook indicatief en subjunctief, hoewel de morfosyntactische realisatie daarvan er anders uitziet dan in het Spaans of het Catalaans: subjunctief wordt niet gemarkeerd in de werkwoorduitgangen maar in een partikel – *na* – dat voor het werkwoord staat. Desalniettemin is de distributie van de modi grotendeels vergelijkbaar met wat we tot nu toe hebben gezien. Verder kent het Grieks ook een reeks negatieve woorden met dezelfde basiseigenschappen als die van de Romaanse voorbeelden die we net hebben besproken. Gegeven is dat de basisingrediënten (subjunctief en n-woorden) ook in het Grieks aanwezig zijn; laten we een experiment verrichten om te bepalen of legitimatie van n-woorden op afstand slechts mogelijk is als er een subjunctief werkwoord tussen staat.

Het Grieks kent twee series negatieve woorden, emphatische en niet-emphatische, oftewel beklemtoonde en niet-beklemtoonde n-woorden. Als de beklemtoonde vormen gebruikt worden, dan komt hetzelfde contrast met de modi terug dat we net zagen in het Spaans, zoals we kunnen zien in (14): de langeafstandsrelatie tussen de hoofdzinontkenning en het negatieve woord in de ingebedde zin is toegestaan met subjunctief (14a,b), maar niet met indicatief (14c).

(14)	a.	<i>dhe</i> thélo [na xeretísis KANÉNAN.]
'Ik wil niet dat je ook maar iemand begroet.'	SUB
	b.	<i>dhen</i> pistévo [na érthi KANÉNAS.]
'Ik denk niet dat er ook maar iemand komt.'	SUB
	c.	* <i>dhen</i> ípe [óti ídhe KANÉNAN.]
'Zij/hij zei niet dat zij/hij ook maar iemand had gezien.'	IND

Uit dit micro-crosslinguïstische experiment zouden we meteen de conclusie kunnen trekken dat de subjunctief een noodzakelijke voorwaarde is voor de legitimatie op afstand van negatieve woorden in talen zoals het Grieks of het Spaans. Dit zou

UNIVERSAL ROMANCE

verder bevestigt kunnen worden door hetzelfde contrast in het Roemeens, een Romaanse taal die – anders dan de rest van de Romaanse talen – subjunctief vooral met een preverbaal partikel *să* markeert, net zoals het Grieks: met subjunctief is het resultaat grammaticaal (15a), met indicatief niet (15b).⁹

(15)	a.	<i>Nu ți-am cerut [să aduci nimic].</i>
'Ik heb je niet gevraagd om ook maar iets te brengen.'	SUB
	b.	* <i>Nu am zis [că am adus nimic].</i>
'Ik zei niet dat ik ook maar iets heb gebracht.'	IND

Als we alleen vanuit de Romaanse talen en het Grieks naar deze feiten onderzoek zouden doen, dan zouden we makkelijk kunnen concluderen dat de combinatie van *willen*-werkwoorden met subjunctief wel een noodzaak is voor de relatie op afstand van hoofdontkenning en negatief woord. Met onze taalkundige verrekijker willen we toch zien hoe andere talen, die geen indicatief-subjunctief-distinctie kennen, zich gedragen in dit opzicht. Tot onze verbazing merken we dat precies dezelfde splitsing in grammaticaliteit ontstaat in het Servo-Kroatisch (16),¹⁰ en ook in het Turks (17),¹¹ die de subjunctief niet markeren.

(16)	a.	<i>Ne želim [da vidim ni(t)koga].</i>
'Ik wil niemand zien.'	
	b.	* <i>Milan ne tvrdi [da Marija poznaje ni(t)koga]</i>
'Milan beweert niet dat Marija ook maar iemand kent.'	
(17)	a.	<i>Ben [Hasan-in kimse-yi araması]nı istemiyorum.</i>
'Ik wil niet dat Hasan ook maar iemand belt.'	
	b.	* <i>[Kimse-nin geldiği]ni bilmiyorum.</i>
'Ik weet niet dat ook maar iemand gekomen is.'	

Hieruit trekken we de conclusie dat de legitimatie op afstand van negatieve woorden losstaat van de keuze van modus, ondanks de eerste indruk, en eerder gekoppeld moet worden aan het type werkwoord dat in de hoofdzin staat, *zeggen* versus *willen* in dit geval. De vraag is of dit onderscheid toe te schrijven is aan syntactische/structurele eigenschappen of eerder aan semantische/interpretatieve eigenschappen van het selecterende werkwoord. De mogelijkheid bestaat natuurlijk ook

dat deze twee soorten eigenschappen parallel lopen omdat de lexicale betekenis van het werkwoord bepaalde syntactische restricties oplegt. Hier zullen we niet verder op ingaan. Wat wel meegenomen moet worden voor de verdere discussie, is de observatie dat in talen die over dezelfde categorie modus beschikken, zoals het Spaans en het Grieks, de distributie van indicatief en subjunctief niet helemaal identiek blijkt te zijn voor hetzelfde werkwoord in de ene en de andere taal. Toch selecteert het type werkwoord *willen* en dergelijke systematisch en uitsluitend subjunctief in beide talen. Deze observatie is cruciaal voor het laatste onderdeel van dit betoog.

Wilskracht tegen verschuivende grenzen

Tot nu toe heb ik het gehad over twee type werkwoorden, *willen* en *geloven* of *zeggen*, die verschillend gedrag vertonen ten opzichte van de modi. Dit is uiteraard een simplificatie, maar toch nuttig om de grote lijnen van het taalkundig probleem te kunnen schetsen. Dat is soms noodzakelijk om greep te houden als we de empirische diepte in willen. Zojuist hebben we een aantal feiten uit Romaanse talen vergeleken met andere niet-Romaanse talen zoals het Grieks, het Servo-Kroatisch en het Turks. Maar er zijn andere dimensies die inzicht kunnen verschaffen: we hebben het over ‘talen’ alsof het om statische en uniforme entiteiten zou gaan, maar u zult zich niet verbazen als ik zeg dat dit onzin is. Iedere spreker heeft dagelijks de ervaring dat sprekers van dezelfde taal iets anders kunnen klinken, en dat kan betrekking hebben op de uitspraak of de woordkeuze, maar ook op grammaticale constructies. Dat ervaart de Nederlandstalige of de Catalaanstalige in een relatief klein taalgebied en natuurlijk de Spaanstalige in het enorme gebied waar het Spaans gesproken wordt. Variatie is inherent aan taal, want taal is juist niet statisch. Om een taal te kunnen bestuderen moeten we tot een zekere hoogte abstraheren en vaak een beroep doen op de variant die we als leden van de taalgemeenschap als de standaard beschouwen. Die enigszins geïdealiseerde vorm van taal rust op echte vormen van taal, en daar heeft variatie de overhand. Die verscheidenheid wordt onmiddellijk herkenbaar als we het hebben over dialecten, die soms aanzienlijk kunnen afwijken van de standaard, maar variatie bestaat ook vaak zonder dat er over dialecten gesproken hoeft te worden. Variatie binnen de grenzen van een bepaalde taal in een en dezelfde periode wordt synchronische variatie

UNIVERSAL ROMANCE

genoemd. Bovendien verandert taal in de loop der tijd, al is de duur van een mensenleven meestal te kort om grootschalige veranderingen waar te nemen. Als ik zin (18a) uitspreek, zult u denken dat ik mijn Nederlands heb geleerd uit een wat gedateerd boek, of dat ik de Catalaanse zin in (18b) als inspiratie heb gebruikt voor mijn niet-native Nederlands. Het is echter een Middelnederlandse zin en het merkwaardige ervan is dat u hem nog begrijpt. In die fase van de taal had de conjunctief een distributie die grotendeels overeenkwam met wat ik net hebt geschetst voor de Romaanse subjunctief op basis van Spaanse en Catalaanse data. De veranderingen in de aaneenschakeling van grammatica's, dat is diachronische variatie, kan evenzeer inzicht verschaffen in de drijvende krachten van het proces dat gestuurd wordt door de principes van het taalvermogen.

- (18) a. Ghelove die wille.¹²
b. Que cregui qui vulgui.

Omdat we uiteindelijk beter willen begrijpen hoe de aangeboren taalcompetentie in elkaar zit, ontkomen we niet aan de noodzaak om diachronische en synchronische variatie in acht te nemen om onze hypothesen beter tegen het licht te kunnen houden. Een centrale stelling van het voorafgaande betoog was dat de subjunctief die geselecteerd wordt door werkwoorden van het type *willen* heel robuust is omdat de syntaxis de betrekking tussen hoofd- en ondergeschikt werkwoord verplicht moet coderen. In zulke gevallen is de keuze van modus niet optioneel: als een taal een productief onderscheid heeft tussen indicatief en subjunctief, zal subjunctief de enige keuze zijn in de complement-zin van *willen* en verwante predicaten. Wanneer we verder kijken binnen het Romaanse taalgebied, zien we dat deze hypothese standhoudt: *willen* en dergelijke selecteren alleen maar subjunctief, nooit indicatief.

(19)	a.	Vull [que facis/*fas això].	Catalaans
	b.	Quero [que faças/*fazes isso].	Portugees
	c.	Je veux [que tu fasses/*fais ça].	Frans
	d.	Voglio [che tu faccia/*fai questo].	Italiaans
	e.	Vreau [să stai/*că stai acasă].	Roemeens

JOSEP QUER VILLANUEVA

De vraag doemt op in welke contexten de verschillen in de distributie van de modi ontstaan binnen de Romaanse talen. Wat een eerste inventarisatie van de feiten laat zien is dat die verschillen bestaan precies waar een specifieke taal de twee modi indicatief en subjunctief toestaat, met de daaraan verbonden interpretaties. Een bekend contrast in de selectie van modi tussen talen zoals het Spaans of het Catalaans en talen zoals het Italiaans doet zich voor in de complementbijzin van werkwoorden van het type *geloven* of *denken*, als er geen bijkomende factor zoals negatie interfereert: terwijl het Catalaans uitsluitend indicatief in de ondergeschikte zin van *creure* toestaat (20a), kiest het Italiaanse *credere* probleemloos voor subjunctief (20b):

(20)	a.	Creu que està/*estigui cansada.	IND/*SUB
	b.	Crede che lei sia stanca.
'Hij gelooft dat zij moe is.'	SUB

Het is een feit dat in deze talen de distributie van subjunctief en indicatief er iets anders uitziet, en dat is te verwachten in contexten van niet-verplichte selectie van subjunctief. Maar hoe algemeen is deze generalisatie die zo helder wordt met die twee zinnen van (20) naast elkaar? In feite minder dan vaak verondersteld wordt. In niet-formele registers van het Italiaans is het gebruik van de indicatief vrij normaal (21a), en in sommige gevallen is dat de enige optie (21b):¹³

(21)	a.	Credo cheandrò spesso da loro.
'Ik denk dat ik vaak naar hen toe zal gaan.'	IND
	b.	Crede che è/*sia una grande sofferenza.
'Geloof u maar dat het pijnlijk is.'	IND/*SUB

Het blijkt uiteindelijk dat die generalisatie over subjunctief onder *credere* toch genuanceerd moet worden, omdat de discrepantie tussen Catalaans en Italiaans *geloven* maar partieel is. Opmerkelijk genoeg, wanneer we het hedendaagse Catalaans verlaten om vroegere stadia van de taal te observeren, ontdekken we dat dezelfde combinatie van het Italiaans (subjunctief onder *geloven*) in het Oud-Catalaans ook bestond (*Curial e Güelfa* I, p. 45; 15^e eeuw).

UNIVERSAL ROMANCE

(22) crech que sia valent dona

SUB

'Ik geloof dat zij een dappere vrouw is.'

In descriptieve grammatica's wordt vaak beweerd dat er onder bepaalde omstandigheden een vrije keuze is tussen indicatief en subjunctief. Dat impliceert dat er echte optionaliteit zou bestaan, waardoor de interpretatieve verschillen tussen de opties van indicatief en subjunctief irrelevant zouden worden. Mijn stelling is dat deze optionaliteit in feite niet bestaat, dat die variabiliteit maar oppervlakkig is. Als er een alternantie blijkt te zijn, moet die toch in principe toegeschreven kunnen worden aan interpretatieve verschillen, hoe subtiel die dan ook mogen zijn. Zo niet, dan hebben we te maken met onstabieleit in het grammaticale systeem, dat om bepaalde redenen het morfologische onderscheid niet meer eenduidig koppelt aan de relevante betekenis. Een dergelijke situatie is beschreven voor tweede- en derdegeneratiemigranten met Spaanstalige achtergrond in de Verenigde Staten:¹⁴ door de dominantie van het Engels in hun tweetaligheid, verslijt hun competentie in het Spaans zodanig dat de grammatica in bepaalde opzichten gesimplificeerd wordt. De subjunctief is een van de duidelijke categorieën die terrein verliest. Het interessantste voor ons is dat in dit proces subjunctief het meest aangetast wordt in contexten waar een alternantie tussen de twee modi bestaat, terwijl in verplichte subjunctieve contexten de slijtage trager is.

Onstabieleit in het systeem kan dus veroorzaakt worden door taalcontact, zoals net beschreven, of door minder ingrijpende onregelmatigheden in de taalinput van het kind dat de taal verwerft. Als die input op een gelijke manier geheranalyseerd wordt door een kritische massa van *native* taalverwerfers, zal dat waarschijnlijk leiden tot een verschuiving of een reorganisatie in een of ander aspect van de taal. Zo zijn talen in staat om te veranderen en zo kon het Oud-Catalaanse werkwoord *gelooven* bijvoorbeeld van subjunctief overstappen naar indicatief in het hedendaagse Catalaans. Er zijn domeinen in de grammatica die minder kwetsbaar zijn en daarom robuuster tegenover verandering. We hebben gezien dat de selectie van subjunctief onder werkwoorden van het type *willen* dat robuuste karakter bewijst, wanneer we de distributie van de modi in de Romaanse talen karakteriseren. Vanuit het generatieve kader, waarin ik mijn werk plaats, rijst de vraag onmiddellijk of de standvastigheid van de zogenaamde volitieve subjunctief zich ook manifesteert in het taalverwervingsproces. Een aantal studies die de ontwikkeling van de modi analyseren bij kinderen die het Spaans verwerven,¹⁵ bevestigen dat de morfologie

van de subjunctief al op een leeftijd van twee jaar op zijn plaats is. Nog interessanter is dat volitieve uitingen als eerste volgens de volwassen grammatica geproduceerd worden, terwijl in andere contexten waar de subjunctief en indicatief kunnen alterneren, deze pas op zevenjarige leeftijd verworven worden. Een vergelijkbare asymmetrie wordt geconstateerd in het proces van tweede taalverwerving, die plaatsvindt buiten de natuurlijke taalontwikkeling van het kind. Het is nog een omstreden kwestie wat precies de rol is van de universele grammatica in dit proces. Er is weinig onderzoek gedaan naar de competentie van tweede taallearners op het gebied van de modi, maar het is duidelijk dat ze in volitieve contexten eerder *native-speaker*-competentie vertonen dan in de alternerende contexten, waar zelfs leerders met een bijna-*native* competentie toch fouten maken.

Op basis van de nauwkeurige bestudering van de feiten van het Spaans en het Catalaans (diepte!) hebben we een starthypothese geformuleerd: de subjunctief die verschijnt onder werkwoorden van het type *willen* vertoont andere eigenschappen dan die van werkwoorden van het type *geloven*. De ene valt onder de strikte codering van het syntactische rekensysteem, de andere niet. Vervolgens hebben we willen vaststellen of een ander grammaticaal fenomeen zoals de legitimatie op afstand van negatieve elementen afhangt van de keuze van modus. Op basis van de Romaanse en Griekse data leek het zo te zijn, maar de data van andere talen zoals het Turks of het Servo-Kroatisch hebben dat tegengesproken (breedte!). Synchrone variatie binnen het Romaans en diachronische variatie binnen het Catalaans of het Spaans ondersteunen de starthypothese over de distributie van de modi, evenals de evidentie uit eerste en tweede taalverwerving en uit taalslijtage.

Al deze bijkomende evidentie wijst er vrij overtuigend op dat het schijnbaar kleine contrast waar we mee begonnen zijn, toch in de mechanismen van het taalvermogen wortelt en daardoor verschaft het ons inzicht in zijn werking. De methodologische spanning tussen diepte en breedte in de praktijk van de taalkundige blijkt dus onontkoombaar en wenselijk voor de onderbouwing van taalkundige hypothesen.

Afsluiting

Het onderzoek naar de variatie in de selectie van grammaticale wijs is een van de onderwerpen waar ik me op dit moment mee bezig houd en dit zal de komende

UNIVERSAL ROMANCE

jaren nog hoog op mijn onderzoeksagenda blijven staan. Ik hoop dat het duidelijk is geworden waarom een dergelijk onderwerp relevant kan zijn om beter te begrijpen hoe taal, en dan voornamelijk de Romaanse, in elkaar steekt. In het begin heb ik me aangesloten bij de stelling van Wim Klooster, die in 1975 in zekere zin pleitte voor het recht om een taalkundig petje te mogen dragen als hoogleraar met de leeropdracht Nederlandse Taalkunde aan deze universiteit. U heeft inmiddels begrepen dat ik heel graag ook zo'n petje onder de hoogleraarsbaret draag. Nu de taalwetenschap nauw samenwerkt met de psycholinguïstiek, de neurolinguïstiek en andere cognitieve wetenschappen, zou iets anders onverantwoord zijn. Kan ik mezelf dan wel een Romanist noemen? Of ben ik dan op de verkeerde leerstoel beland? Hopelijk niet. Mijn expertise rust voor een groot deel op de Romaanse talen en in dit opzicht hoeft er geen paniek te ontstaan. In deze tijden van maatschappelijke onrust over de kwestie 'identiteit' is het misschien riskant om bepaalde stellingen te verdedigen, maar *de* Romanist bestaat niet. Althans niet als een eenvoudige samenstelling van expertises. Waarschijnlijk is de metafoor met de petjes niet meer van toepassing, omdat onze wetenschappelijke identiteiten veel complexer zijn geworden dan de traditionele hokjes. Desondanks hebben we die referentiekaders nodig, onder andere om herkenbaar te blijven voor de samenleving en om in het onderwijs onze disciplinaire kennis over te kunnen dragen aan diegenen die ons zullen opvolgen, met of zonder pet.

Als taalkundige heb ik de afgelopen jaren de kans gekregen om mijn bagage te verrijken met onderzoek naar gebarentalen, en in het bijzonder naar Catalaanse gebarentaal. Voor zover ik weet kennen gebarentalen geen markering voor modus, maar met mijn achtergrond in de theoretische taalwetenschap heb ik bijvoorbeeld kunnen beschrijven en analyseren hoe negatie in de Catalaanse gebarentaal werkt. Een van de interessantste aspecten die daaruit naar voren kwamen was dat deze gebarentaal negatieve congruentie kent, net zoals de Romaanse talen, alhoewel ze niets met elkaar te maken hebben. Een voorbeeld hiervan:

hoofdschudden

- (23) IK ROKEN NOOIT NIETS
'Ik rook absoluut niet.'

Het is daarom voor mij een grote eer om vandaag de toga te mogen dragen van professor Ben Tervoort, die vorig jaar overleden is. Hij was een van de echte pio-

JOSEP QUER VILLANUEVA

niers in Nederland en wereldwijd die de natuurlijke communicatiesystemen van Dove¹⁶ mensen als menselijke taal karakteriseerde en die zich inzette voor het recht van Doven om gebarentaal te gebruiken in het onderwijs en in de samenleving in het algemeen. Met zijn toga aan, wordt het voor mij overbodig om het over petjes op en af te hebben en verwijs ik naar de bekende parafrase van Terentius door de taalkundige Roman Jakobson: *Linguista sum: linguistici nihil a me alienum puto* (Ik ben een taalkundige: niets taalkundigs is mij vreemd). Universaliteit bestaat niet zonder specificiteit. De particulariteiten van iedere taal zijn onze toegangspoorten naar de universele eigenschappen van het taalvermogen. Laat mij, in het jaar dat de Universiteit van Amsterdam het 75^e lustrum viert met het motto 'Liefde voor de wetenschap', pleiten voor *universal romance* (met kleine letters), de universele romance tussen de Romanistiek, de taalkunde en alle verwante disciplines, die elkaar zullen bevruchten. Moge het mij gelukken een bijdrage te leveren aan dit uitdagende vooruitzicht.

Dankwoord

Zeer gewaardeerde toehoorders,

Traditiegetrouw maar ook oprecht van harte wil ik mijn dank betuigen aan iedereen die mij als academicus en als persoon tot de dag van vandaag heeft vergezeld, al is het voor mij onmogelijk dat met naam en toenaam te doen. In de eerste plaats wil ik u allen bedanken voor uw aanwezigheid bij deze bijzondere plechtigheid.

Mevrouw de Rector Magnificus, mevrouw de Decaan van de Faculteit der Geesteswetenschappen en overige leden van het bestuur van deze universiteit, ik ben u dankbaar voor het vertrouwen dat u in mij heeft gesteld. Ik hoop dat vertrouwen waardig te zijn.

Meneer de Consul-General van Spanje, honorable señor Cónsul General de España, permítame unas palabras especiales de agradecimiento por haber querido honrarnos con su presencia hoy. Espero, con nuestro trabajo desde la cátedra de Lingüística Románica y con mi dedicación a la enseñanza y la investigación, poder seguir promoviendo fuera de nuestras fronteras el conocimiento y el interés por las lenguas de España.

UNIVERSAL ROMANCE

Er zijn vele leermeesters en collega's die met hun kennis, hun collegialiteit en hun vriendschap mij tot nu toe hebben vergezeld: in Barcelona, als student Klassieke Talen en Nieuwgrieks, als predoctoraal student en postdoc en als onderzoeksprofessor; in Baskenland, Madrid en Griekenland; en ook hier in Nederland, waar een groot deel van mijn taalkundige opleiding heeft plaatsgevonden: formeel in Groningen, waar ik voor het eerst een kort onderzoeksverblijf doorbracht, in Utrecht, waar ik mijn promotieonderzoeksproject uitvoerde, en hier in Amsterdam, waar ik voor het eerst als universitair docent ben komen werken. De taalkundige gemeenschap in Nederland is bijzonder actief en beweeglijk, waardoor ik ook veel heb en heb gehad aan informele banden met mijn collega's uit Leiden, Tilburg en Nijmegen. In de loop der jaren heeft de globalisering haar tol geëist en een aantal mensen die ik ook veel schuldig ben, zijn ver weg van mijn directe omgeving: in de Verenigde Staten, in Brazilië, in Argentinië of in Groot-Brittannië. Hartelijk dank voor wat jullie allemaal, bewust of onbewust, met mij hebben willen delen. In het bijzonder was het voor mij leerzaam om gezamenlijk onderzoek te verrichten in de vorm van artikelen of van een project. Een speciaal dankwoord ben ik overigens verschuldigd aan alle gebaarders die hun taal met mij hebben willen delen, met heel veel geduld. Mijn erkenning gaat ook uit naar de ondersteunende collega's die ons werk voor een belangrijk deel mogelijk maken.

Zeer gewaardeerde collega's van de leerstoel Taalkunde van de Romaanse Talen en van de opleidingen Spaans, Italiaans en Frans, hartelijk dank voor uw steun en voor uw collegialiteit tot nu toe. Deze functie is voor mij een persoonlijke uitdaging, maar zonder u zou ik hem niet aandurven. Laten we, te midden van het Nederlandse *panta rhei* van onderwijshervormingen en de steeds veranderende onderzoeksbudgetten, profiteren van de kansen die de samenwerking ons biedt, ten behoeve van onze wetenschappelijke interesses, maar ook van onze studenten.

Dames en heren studenten, benut alle kansen die deze universiteit mogelijk maakt. Als je alert blijft, is er altijd iets te ontdekken, om door gefascineerd te raken. Daag jezelf uit om je in je studentenjaren te ontplooien. Dat zal ons werk nog zinvoller maken.

Men werkt niet in een vacuüm en gelukkig zijn er altijd vrienden die je eraan herinneren dat er veel meer dan taalkunde is. Hier in Nederland en in alle plaatsen die ik net heb genoemd heb ik erop kunnen rekenen. Zonder die vriendschap was

JOSEP QUER VILLANUEVA

de rest onmogelijk geweest. I els que heu vingut de lluny ho sabeu prou bé, que sense els amics res. Natuurlijk had het ook niet gekund zonder mijn familie, die vandaag helaas niet compleet is. Mijn Nederlandse familie heeft mij een tweede thuis en veel genegenheid geschonken. Aan mijn familie uit Barcelona, moltes gràcies per haver volgut acompanyar-me en un dia com aquest. I als meus pares, que no han pogut assistir físicament, moltes gràcies, un cop més, per tot el que no es pot agrair.

Ik heb gezegd.

Noten

1. Klooster 1975.
2. Klooster, 1975, p. 5.
3. Zie Quer 1998. Voor een gedetailleerde beschrijving van de distributie van de modi in het Catalaans, zie Quer 2002a.
4. Dit zijn trouwens de termen die gebruikt worden in de Spaanse, Catalaanse of Franse grammaticale traditie (*indicativus*, *subjunctivus*), maar de Germaanse traditie gebruikt ook de term ‘conjunctief’ in plaats van ‘subjunctief’. De Nederlandse grammaticale terminologie kent echter respectievelijk de termen ‘aantonende wijs’ en ‘aanvoegende wijs’. Ik zal me hier verder aansluiten bij de Romaanse terminologie, indicatief en subjunctief.
5. Tenzij anders aangegeven, zijn de voorbeeldzinnen in het Spaans.
6. Zie Quer 2001 voor een beknopte presentatie van deze benadering.
7. De term *n-word* komt in Laka 1990 voor het eerst voor en is vrij standaard geworden om te verwijzen naar deze groep negatieve elementen.
8. Zie Quer 1993 en Giannakidou & Quer 1997.
9. Voorbeelden uit Iordăchioaia, n.d.
10. Voorbeelden uit Progovac, 1994, p. 41, 50.
11. Voorbeelden uit McKenzie, 2006, p. 5, 14.
12. Voorbeeld uit Stoett, 1923, p. 210.
13. Voorbeelden uit Wandruszka, 1991, p. 434-435.
14. Zie bijvoorbeeld Silva-Corvalán 1994.
15. Voor een overzicht, zie Quer 2002b.
16. Ik volg de gebruikelijke conventie die ‘Doof’ (een cultureel begrip dat naar de identiteit van gebarentaalgebruikers en hun gemeenschap verwijst) van ‘doof’ (het medische begrip) onderscheidt.

Bibliografie

- Curial e Güelfa, ed. R. Aramon i Serra (1930). Vol I. Barcelona: Editorial Barcino.
- Giannakidou, Anastasia & Josep Quer (1997), 'Long-Distance Licensing of Negative Indefinites'. In: *Negation and Polarity, Syntax and Semantics*, eds. D. Forget et al., p. 95-113. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Klooster, Willem Gerrit (1975), *De taalkundige als neerlandicus*. Groningen: H.D. Tjeenk Willink.
- Iordăchioaia, Gianina (n.d.), *Negation, Polarity, N-words*. <http://www.sfs.uni-tuebingen.de/hpsg/archive/projects/cogeti/slides/iordachioaia-npi-tutorial.pdf> (27-08-08).
- Laka, Itziar (1990), *Negation in Syntax: The Nature of Functional Categories and Projections*. Proefschrift, MIT, Cambridge, Mass.
- McKenzie, Andrew (2006), 'Fixing the scope of negation in Turkish'. http://people.umass.edu/partee/Gen_Neg/_docs/fixingscope.pdf (27-08-08).
- Progovac, Ljiljana (1994), *Negative and positive polarity: a binding approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Quer, Josep (1993), *Syntactic Licensing of Negative Items*. M.A. thesis Master Programme in Linguistics (Grammatical Theory), Universitat Autònoma de Barcelona.
- Quer, Josep (1998), *Mood at the Interface*. The Hague: Holland Academic Graphics.
- Quer, Josep (2001), 'Interpreting Mood'. *Probus* 13, p. 81-111.
- Quer, Josep (2002a), 'Sintaxi/Capítol 25: Subordinació i Mode'. In: *Gramàtica del Català Contemporani, vol 3*, eds. Joan Solà, M. Rosa Lloret, Joan Mascaró, Manuel Pérez Saldanya, p. 2799-2866. Barcelona: Editorial Empúries.
- Quer, Josep (2002b), 'Spanish L2 grammars of mood: on interfaces and learnability'. In: *Proceedings of the GALA' 2001 Conferenve on Language Acquisition*, eds. João Costa & Maria João Freitas, p. 189-195. Lisboa: Associação Portuguesa de Linguística.
- Quer, Josep (2006), 'Subjunctives'. In: *The Blackwell Companion to Syntax*, Vol. IV, eds. M. Everaert & H. van Riemsdijk, p. 660-684. Oxford: Blackwell.
- Silva-Corvalán, Carmen (1994), *Language Contact and Change. Spanish in Los Angeles*. Oxford: Oxford University Press.
- Stoett, F.A. (1923), *MiddelNederlansche Spraakkunst. Syntaxis*. Den Haag: Martinus Nijhoff.
- Wandruszka, Ulrich (1991), 'Frase subordinate al congiuntivo'. In: *Grande grammatica italiana di consultazione Vol. II*, eds. L. Renzi & G. Salvi, p. 415-481. Bologna: Il Mulino.